

**DİL BİLGİSİ KAYNAKLARINA GÖRE
TÜRKİYE TÜRKÇESİNİN ÜNLÜ VE ÜNSÜZLERİ**
Çalışma Taslağı
6 Kasım 2008

Dr. Mustafa Altun*

GİRİŞ

Türkiye Türkçesinin sesleri, dil bilgisi kaynaklarının birçoğunda farklı sınıflandırmalara uğramıştır. Bu taslak çalışmada, ünlü ve ünsüzlerin hangi kaynakta nasıl sınıflandırıldığı sorusuna cevap aranmıştır.

Aşağıdaki çizelgeler ya doğrudan kaynaktan aynen alınmış ya da aktarılan bilgilerden hareketle bir çizelge oluşturulmuştur.

2. ÜNLÜLER

Aşağıdaki çizelgelere bakıldığında Türkiye Türkçesinin ünlüleri olarak 8 ünlünün öne çıktığı görülür. Ancak bu sınıflandırmaların çoğu, Anadolu ağızlarında yer alan kapalı e sesini dikkate almamışlardır. Bu sesin ölçünlü Türkçede normal e sesine dönüştüğünden hareketle böyle bir yol izlendiği düşünülebilir. Yine çoğunlukla ölçünlü dilde normal uzunlukta telaffuz edildiği varsayılan uzun ünlüler de sadece Kononov tarafından değerlendirilmiştir.

Kılıç ve Özsoy'un sınıflandırmaları, uygulamalı dil biliminin yöntem ve tekniklerini kullanmaları bakımından diğerlerinden ayrı düşünmek gerekir.

	Düz		Yuvarlak	
	Geniş	Dar	Geniş	Dar
Kalın	a	ı	o	u
İnce	e	i	ö	ü

Çizelge 1. Ünlüler:

Tahir Nejat GENCAN (1966), **Dilbilgisi**, TDK, İstanbul, s.30.

* Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü

	düz		yuvarlak	
	geniş	dar	geniş	dar
kalın	a	ı	o	u
ince	e	é	ö	ü

Çizelge 2. Ünlüler:

Tahsin BANGUOĞLU (1986), **Türkçenin Grameri**, TDK, Ankara, 2. Baskı, s.35.

art				ön			
düz		yuvarlak		düz		yuvarlak	
geniş	dar	geniş	dar	geniş	dar	geniş	dar
a	ı	o	u	e	é	ö	ü

Çizelge 3. Ünlüler

Süer EKER (2002), **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara, s.193.

По участию губ		Негубные		Губные	
По степени раствора рта		широкие	узкие	широкие	узкие
По положению языка в горизонтальной плоскости	передние	e	i	ö	ü
	задние	a	ı	o	u
По длительности	долгие	â	î		û
	краткие	a, e	i, ı	ö, o	ü, u

Çizelge 4. Ünlüler

A. N. KONONOV, (1956)., **Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka**, Akademiya NAUK SSSR Institut Vostokovedeniya, Moskva-Leningrad, 569 s. (Tıpkıbasım (2001), Multilingual, İstanbul), s.22.

		Dilin Durumuna Göre			
		Ön Ünlüler		Art Ünlüler	
Ağız Açıklığına Göre		kapalı (dar)	açık (geniş)	kapalı (dar)	açık (geniş)
Dudakların Durumuna Göre	düz	ı	e	ı	a
	yuvarlak	ü	ö	u	o

Çizelge 5. Ünlüler

Nurettin KOÇ (1996), **Yeni Dilbilgisi**, İstanbul, s.479.

	Düz		Yuvarlak	
	ön	art	ön	art
Dar	<i>i</i>	<i>ı</i>	<i>ü</i>	<i>u</i>
Orta	<i>e</i>		<i>ö</i>	<i>o</i>
Geniş		<i>a</i>		

Çizelge 6. Ünlüler

Ömer DEMİRCAN (1996), **Türkçenin Sessizimi**, Der Yayınları, İstanbul, s. 41.

Türkçe'nin Ünlü-Sesçil Abecesi

	Ön		Arka	
	Yuv	Düz	Yuv	Düz
Kapalı	y	i	u	ı
Açık	æ	ε	o	a/Λ

Çizelge 7. Ünlüler

Saime Seyhun TOPBAŞ (2005), **Dil ve Kavram Gelişimi**, Kök Yayıncılık, Ankara, s.86.

MUHARREM ERGİN'İN ÜNLÜ SINIFLANDIRMASI

		Dudakların Durumuna Göre			
		Düz		Yuvarlak	
Teşekkül Noktalarına Göre	Art (Kalın)	a	ı	o	u
	Ön (İnce)	e	i	ö	ü
		Geniş	Dar	Geniş	Dar
Açıklık Kapalılık Derecelerine Göre					

Muharrem Ergin (1985), **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 16. Baskı adlı eserin 40-41. sayfalarından yararlanılarak ünlü tablosu hazırlanmıştır.

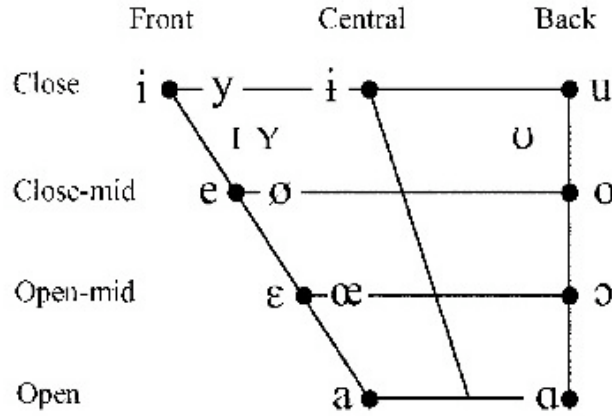
Çizelge 8. Ünlüler

Muharrem ERGİN (1985), **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi, Yayınları, İstanbul, 16. Baskı, s. 40-41.

		Dilin Durumuna Göre			
		Ön Ünlüler		Art Ünlüler	
Ağız Açıklığına Göre		kapalı (dar)	açık (geniş)	kapalı (dar)	açık (geniş)
Dudakların Durumuna Göre	düz	i	e	ı	a
	yuvarlak	ü	ö	u	o

Çizelge 9. Ünlüler

Doğan AKSAN (2003), **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileri ile Dilbilim)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, s.26.

Çizelge 10. Ünlüler

International Phonetic Association (1999) **Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet**, Cambridge University Press.

	Unrounded		Rounded	
	Open	Close	Open	Close
Back	a	ı	o	u
Front	e	İ	ö	ü

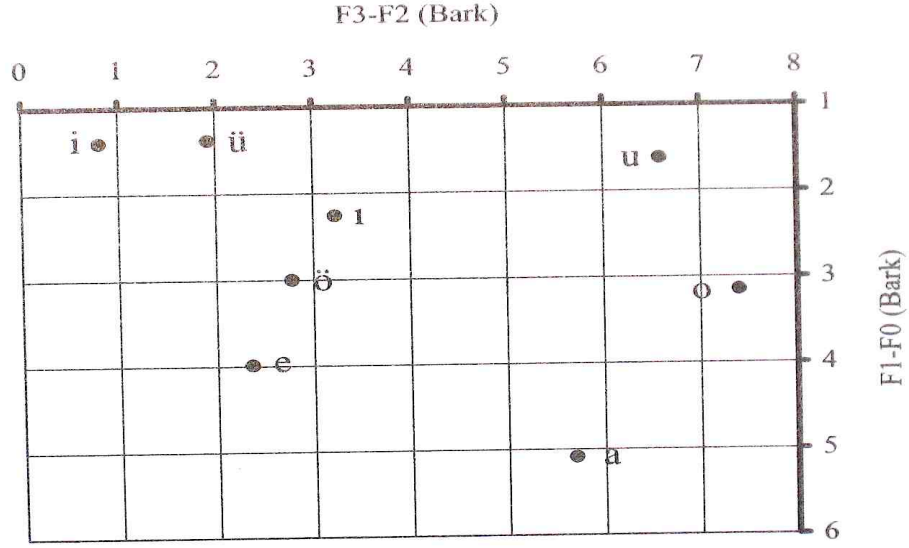
Çizelge 11. Ünlüler

G.L. LEWIS (1967), **Turkish Language**, Oxford University Press, s.13.

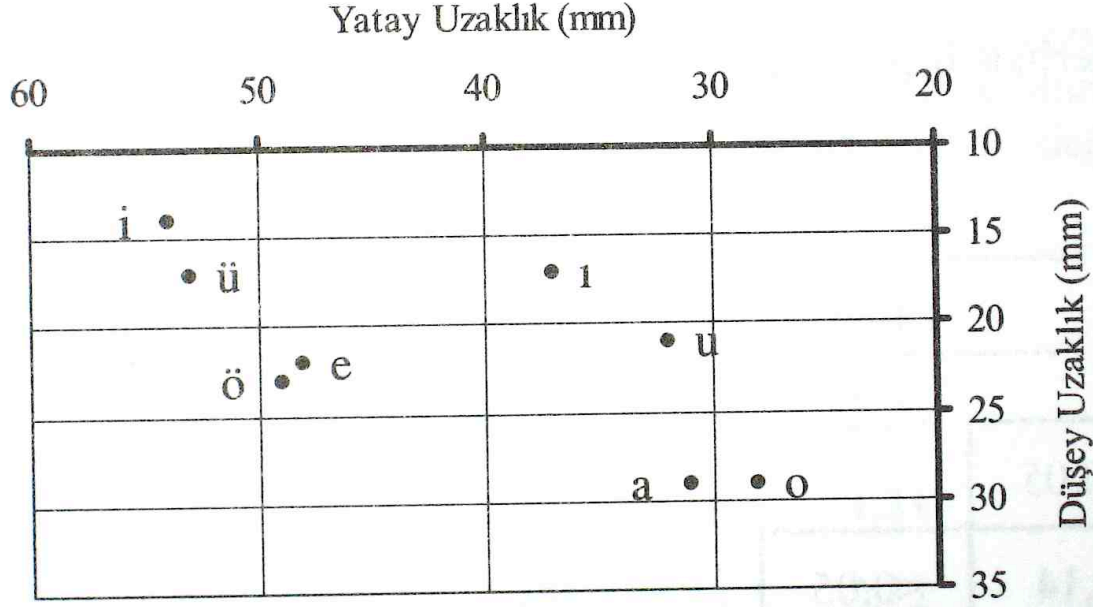
	back		front	
	unrounded	rounded	unrounded	rounded
high	ı	u	İ	ü
low	a	o	e	ö

Çizelge 12. Ünlüler

Mehmet DEMİREZEN (1986), **Phonemics and Phonology: Theory Through Analysis**, Ankara, s.10.

Çizelge 13. Ünlüler (Frekans değerlerine göre)
 Mehmet Akif KILIÇ (2003), “Türkiye Türkçesi’ndeki Ünlülerin Sesbilgisel Özellikleri”,
Studies in Turkish Linguistics, Boğaziçi University Press, s.11.

Çizelge 14. Ünlüler (Uzaklık değerlerine göre)
 Mehmet Akif KILIÇ (2003), “Türkiye Türkçesi’ndeki Ünlülerin Sesbilgisel Özellikleri”,
Studies in Turkish Linguistics, Boğaziçi University Press, s.13.

	Düz			Yuvarlak		
	Açık	Açık-Orta	Kapalı	Açık	Açık-Orta	Kapalı
Arka	a	-	ı	-	o	u
Ön	-	e	i	-	ö	ü

Çizelge 15. Ünlüler
 Mehmet Akif KILIÇ (2003), “Türkiye Türkçesi’ndeki Ünlülerin Sesbilgisel Özellikleri”,
Studies in Turkish Linguistics, Boğaziçi University Press, s.9.’dan yararlanılarak
 hazırlanmıştır.

		Yatay Düzey					
		Ön düz yuv		Ara düz yuv		Arka düz yuv	
D i k e y Y ü z e y	Üst	i y				u u	
	Orta	e Ø ε æ				o	
	Alt					a	

Çizelge 16. Ünlüler
Sumru ÖZSOY (2006), **Türkçenin Yapısı-I (Sesbilim)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.9.

3. ÜNSÜZLER

Türkçede genellikle Lâtin kökenli Türk alfabesinden hareketle 21 ünsüz ses sınıflandırmaya alınır. Ancak k ve g ünsüzleri dört ayrı sesi karşılama bakımından ayrıca değerlendirilir. Yine ölçünlü dilde artık normal n'ye dönüşmüş olan nasal ñ ünsüzü de kimi dilciler tarafından sınıflandırmaya dahil edilmiştir.

Çıkaklarına göre	SERT		YUMUŞAK	
	Süreklî	Süreksiz	Süreklî	Süreksiz
Dudak	f	p	m v	b
Diş	s ş	ç t	j l n r z	c d
Damak		k	ğ y	g
Gırtlak	h			

Çizelge 17. Ünsüzler:

Tahir Nejat GENCAN (1966), **Dilbilgisi**, TDK, İstanbul, s.35.

		Katı Sesdeşler				Bölünlü Sesdeşler	
		Patlamalı		Sızmalı		Patlamalı	Sızmalı
		Ünlü	Ünsüz	Ünlü	Ünsüz	Ünlü	
Dudak	Çift dudak	b	p	.	.	m	w
	Diş-dudak	.	.	v	f		ÿ
Diş	Asıl Diş	d	t	z ɟ	s	n	r
	Dişeti	c	ç	j	ş	.	l ḷ
Damak	Öndamak	g	k	ğ	x	ñ	y
	Artdamak	ğ	ķ	ğ̣	x̣	ṇ̃	.
Gırtlak		.	.	.	h	.	.

Çizelge 18. Ünsüzler

Tahsin BANGUOĞLU (1986), **Türkçenin Grameri**, TDK, Ankara, 2. Baskı, s.50.

	ötümlü			ötümsüz	
	sürekli		süreksiz	sürekli	süreksiz
	akıcı	sızıcı	patlayıcı	sızıcı	patlayıcı
dudak	m		b		p
diş-dudak		v		f	
diş	n	z	d	s	t
diş-damak		j	c	ş	ç
ön damak	l, r, y		g		k
art damak	ñ	ğ	γ	x	q
gırtlak				h	

Çizelge 19. Ünsüzler

Süer EKER (2002), Çağdaş Türk Dili, Grafiker Yayınları, Ankara, s. 198.

По участию шума и голоса	По артикулирующему органу		Губные	Я з ы ч н ы е			
	По способу артикуляции	По глухости и звонкости		передне- язычные	середне- язычные	заднеязычные	
						более передние	более задние
Шумные	смычные	глухие	<i>p</i>	<i>t</i>		<i>k'</i>	<i>k''</i>
		звонкие	<i>b</i>	<i>d</i>		<i>g'</i>	<i>g''</i>
	щелевые	глухие	<i>f</i>	<i>s, ş</i>			<i>h</i>
		звонкие	<i>v</i>	<i>z, j</i>	<i>y (ğ)</i>		<i>ğ</i>
	аффрикаты	глухие		<i>ç</i>			
		звонкие		<i>c</i>			
Сонорные	смычные (носовые)		<i>m</i>	<i>n</i>			
	щелевые (боковые)			<i>l (l')</i>			
	дрожачие			<i>r</i>			

Примечание: *k', g'* встречается в разговорном языке.

Çizelge 20. Ünsüzler

A. N. KONONOV (1956)., **Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıkı**, Akademiya NAUK SSSR Institut Vostokovedeniya, Moskva-Leningrad, 569 s. (Tıpkbasım (2001), Multilingual, İstanbul), s.27.

		Çıkış Yeri						
		çift dudak	diş dudak	dişeti	dişeti damak	sert (ön) damak	yumuşak (art) damak	gırtlak
Ç i k i Ş	kapanma ünsüzleri (patlamalı)	titreşimsiz	p		t		k	
		titreşimli	b		d		g	
B i Ç i m i	kapanma sürtünme ünsüzleri	titreşimsiz				ç		
		titreşimli				c		
Ş	daralma ünsüzleri	titreşimsiz		f	s	ş		h
		titreşimli		v	z	j	y (yarı ünlü)	ğ (yarı ünlü)
Ç i Ç i m i	burun ünsüzleri	titreşimsiz						
		titreşimli	m		n			
i	yan ünsüzler	titreşimsiz						
		titreşimli			l			
i	çarpmalı ünsüzler	titreşimsiz						
		titreşimli			r			

Çizelge 21. Ünsüzler
Nurettin KOÇ (1996), **Yeni Dilbilgisi**, İstanbul, s.494.

TÜRKÇENİN ÜNSÜZ SESBİRİMLERİ

çıkış biçimleri :	patla- malı	patlamalı- sızmalı	sız- malı	geniz	çarp- yan	yarı- malı	ünlü
çıkış yerleri							
çift dudak:	-ötüm	p				m	[w]
	+ötüm	b					
alt dudak:	-ötüm			f			
üst diş:	+ötüm			v	[m]		
dilucu:	-ötüm	t					
dişardı:	+ötüm	d					
dilucu:	-ötüm			s			
dişseti:	+ötüm			z	n	l	r
dilucu:	-ötüm		ç				
damakönü:	+ötüm		c			l	
dilönü:	-ötüm	k		ş			
sertdamak:	+ötüm	g		j			
dilönü/ardı:	-ötüm	k < ([q],[k])					
sert/yumu- şak damak	+ötüm	g < ([g],[g])			[ŋ]		y [ğ]
gırtlak	-ötüm	?		h			[h]

Çizelge 22. Ünsüzler

Ömer DEMİRCAN (1996), **Türkçenin Seseşimi**, Der Yayınları, İstanbul, s.56.

Türkçe'nin Ünsüz-Sesçil Abecesi

	Çift Dudak	Dudak Dis	Dis Yüvasıl	Dis Yüvasıl Ardı	Dis Yüvasıl Ardı	Belirli Damak	Art Damak	Küçük Yutak Dil	Gırtlak
Patlamalı	p b		t d			c j k g			
Geniz		m		n			ŋ		
Titremli									
Tek Vuruslu				r					
Sürtünmeli		f	s z	ʃ ʒ			ʎ		h
Durak				tʃ dʒ					
Sürtünmeli									
Daralmalı		v				j			
Yan Daralmalı			l	ɫ					
Gırtlak Duraklı									
İçe Patlamalı									

Çizelge 23. Ünsüzler

Saime Seyhun TOPBAŞ (2005), **Dil ve Kavram Gelişimi**, Kök Yayıncılık, Ankara, s.86.

MUHARREM ERGİN'İN ÜNSÜZ SINIFLANDIRMASI

Temas Derecesi Bakımından	Seda Bakımından					
	Sedalı	Sedasız	Sedalı	Sedasız	Sedalı	
Teşekkül Noktası Bakımından	Süreksiz			Sürekli		
Dudak	b	p	-	-	m	-
Diş-Dudak	-	-	v	f	-	-
Diş	d	t	z	s	n	r
Damak-Diş	c	ç	j	ş	-	-
Ön Damak	g	k	-	-	-	l y
Arka Damak	g	k	ğ	h	ñ	-
Gırtlak				h		

Muharrem Ergin (1985), **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 16. Baskı adlı eserin 45-48. sayfalarından yararlanılarak ünsüz tablosu hazırlanmıştır.

Çizelge 24. Ünsüzler

Muharrem ERGİN (1985), **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi, Yayınları, İstanbul, 16. Baskı, s. 45-48.

		ÇIKIŞ YERLERİNE GÖRE							
			çift dudak	diş-dudak	dişeti	dişeti-damak	damak	yumuşak damak	gırtlak
ÇIKIŞ BİÇİMLERİNE GÖRE	Kapanma	Ötümsüz	p		t		k(önde)	k(artta)	
	Ünsüzleri	Ötümlü	b		d		g(önde)	g(artta)	
	Kapanma - Daralma Ünsüzleri	Ötümsüz				ç			
		Ötümlü				c			
	Darlama Ünsüzleri	Ötümsüz		f	s	ş			h
		Ötümlü		v	z	j	y (yarı ünlü)	ğ	
	Burun Ünsüzleri	Ötümsüz							
		Ötümlü	m		n				
	Yan Ünsüzler	Ötümsüz							
		Ötümlü			l	l			
	Çarpmalı (Vurmalı) Ünsüzler	Ötümsüz							
		Ötümlü			r				

13. Türkiye Türkçesinde Temel Ünsüzler.

Çizelge 25. Ünsüzler

Doğan AKSAN (2003), **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileri ile Dilbilim)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, s.36.

	bilabial	labio-dental	dental	palatal-alveo	palatal	velar	glottal
Stops	p b		t d			k g	
Fricatives		f v		s z	s j	ʁ	h
Affricates					ʧ ʤ		
Nasals	m		n				
Laterals					ʎ	ɮ	
Semi - vowels					y		

Çizelge 26. Ünsüzler

Mehmet DEMİREZEN (1986), **Phonemics and Phonology: Theory Through Analysis**, Ankara, s.14.

	Turkish																						
	b	c	ç	d	f	g	h	j	k	l	m	n	p	r	s	ş	t	v	y	z			
IPA	b	ç	ʧ	d	f	g	h	ʝ	c	k	l	ɮ	m	n	p	r	s	ʃ	t	v	j	z	
Voicing	+	+	-	+	-	+	+	-	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-	-	+	+	+	
Nasality	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sustention	-	-	-	-	+	-	-	+	+	-	-	+	+	-	-	-	+	+	+	-	+	+	+
Sibilation	-	+	+	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	-	+	
Compactness	-	+	-	-	-	+	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	
Graveness	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-

Çizelge 27. Ünsüzler

International Phonetic Association (1999) **Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet**, Cambridge University Press.

	dudaksıl	dışsil/ dudaksıl	dışsil	dışeti- dışyuvasil	öndamaksıl	damaksıl	artdamaksıl	gırtlaksıl
patlamalı	ötümsüz	p	t			c	k	
	ötümlü	b	d			J	g	
sürtülmeli	ötümsüz	f		s	ş			h
	ötümlü	v		z	ž			
patlamalı/ sürtülmeli	ötümsüz				ç			
	ötümlü				ğ			
genizsil	m		n					
akıcı			l					ı
			r					
kayıcı						j		

Çizelge 28. Ünsüzler
Sumru ÖZSOY (2006), **Türkçenin Yapısı-I (Sesbilim)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s.33.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

TARANAN KAYNAKLAR

- Doğan AKSAN (2003), **Her Yönuyle Dil (Ana Çizgileri ile Dilbilim)**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı.
- Tahsin BANGUOĞLU (1986), **Türkçenin Grameri**, TDK, Ankara, 2. Baskı
- Ömer DEMİRCAN (1996), **Türkçenin Sezdizimi**, Der Yayınları, İstanbul
- Mehmet DEMİREZEN (1986), **Phonemics and Phonology: Theory Through Analysis**, Ankara.
- Süer EKER (2002), **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker Yayınları, Ankara
- Muharrem ERĐİN (1985), **Türk Dil Bilgisi**, Boğaziçi, Yayınları, İstanbul
- Tahir Nejat GENCAN (1966), **Dilbilgisi**, TDK, İstanbul
- International Phonetic Association (1999) **Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet**, Cambridge University Press.
- Mehmet Akif KILIÇ (2003), “Türkiye Türkçesi’ndeki Ünlülerin Sesbilgisel Özellikleri”, **Studies in Turkish Linguistics**, Boğaziçi University Press, s.3-18.
- Nurettin KOÇ (1996), **Yeni Dilbilgisi**, İstanbul
- A. N. KONONOV, (1956)., **Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnogo Yazıka**, Akademiya NAUK SSSR Institut Vostokovedeniya, Moskva-Leningrad, (Tıpkıbasım (2001), Multilingual, İstanbul),
- G.L. LEWIS (1967), **Turkish Language**, Oxford University Press.
- Sumru ÖZSOY (2006), **Türkçenin Yapısı-I (Sesbilim)**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Saime Seyhun TOPBAŞ (2005), **Dil ve Kavram Gelişimi**, Kök Yayıncılık, Ankara